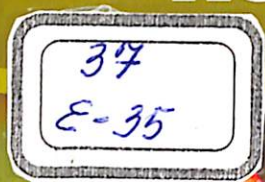

ERNAZAROVA GULNORA OBLAQULOVNA
ISLAMOVA MAFTUNA SHAROFIDDINOVNA

PEDAGOGIK KONFLIKTOLOGIYA

Mulliflar:

G.O.Ernazarova – Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti, "Pedagogika va menejment" kafedra professori, p.f.d.
M.Sh.Islamova – Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti, o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

J.O.Tolipova – Nizomiy nomidagi TDPU professori, p.f.d.
Sh.Q.Mardonov – Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti, professori.

Ushbu o'quv qo'llanma Pedagogik konfliktologiya fanidan ilmiy-amaliy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish va rivojlantirish masalasiga bag'ishlangan bo'lib, undan pedagogika fanlari o'qituvchilari, malaka oshirish kursi tinglovchilari, bakalavriatning pedagogika yo'nalishlari talabalari foydalanishlari mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2021-yil 31 maydagi 237-sonli buyrug'iga asosan o'quv qo'llanma sifatida nashrga tavsiya etilgan.
5110100 – pedagogika va psixologiya ta'limiy yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan

ISBN 978-9943-7476-7-8

KIRISH

Pedagogik konfliktologiya - pedagogik jarayonda yuzaga keladigan pedagogik konfliktlar, ularning yuzaga kelish omillari, sabablari, pedagogik konfliktlar chegarasi, tuzilishi, rivojlanish bosqichlari va darajalari, pedagogik konfliktlarning turlari, pedagogik konfliktlarni hal qilish omillari, shartlari va yo'llarini o'z ichiga qamrab oladi. Pedagogik konfliktologiya fanning amaliyotga yo'naltirilgan yo'nalishi bo'lib, uning maqsadi pedagogik to'qnashuvlarning tabiati va sabablarini o'rganish, ularni tartibga solish va hal qilish usullarini ishlab chiqishdir. 5110100- pedagogika va psixologiya ta'limiy yo'nalishida o'qitiladigan "Pedagogik konfliktologiya" o'quv kursi o'qituvchining pedagogik va ijtimoiy ziddiyatlarni yengish qobiliyatini oshirishga qaratilgan.

Darsning ma'ruza qismini to'g'ri taqdim etish, amaliy mashg'ulotlarni yetarli darajada tashkil etish, yorqin tasviriy materialni tanlash va talabalarni o'quv jarayoniga chuqur jalb qilish bilan ushbu kursni o'rganish pedagogik konfliktologiyani tavsiflovchi asosiy tushunchalarning mohiyatini ochib berishi kerak.

Pedagogik jarayon o'qituvchiga ijtimoiy ahamiyatli tajribaning tashuvchisi va tarjimoni, talabaga esa ushbu tajribani oluvchi sifatida tayinlanadi. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi farqlar turli xil subkulturali, mukammal psixofiziologik qobiliyatlarga ega bo'lgan turli yosh guruhlariga tegishli.

O'quv jarayonining ziddiyatli tabiati ko'plab nizolarni keltirib chiqaradi, ularning yechimi ta'lim jarayonini va umuman o'quv jarayonini tashkil qiladi. Ammo bu jarayon qaysi yo'nalishga yo'naltirilishi va natijaga olib kelishi o'qituvchining nizoni hal qilish usullari bilan qurollanganligiga bog'liq bo'ladi, B.I.Xasan pedagogik ziddiyat kompetentsiyasining ikki darajasini aniqlagan:

- birinchisi, to'qnashuvning belgilarini tan olish, uni shakllantirish, unda aks etgan qarama-qarshilikni saqlab qolish va uni boshqarish usullariga ega bo'lish qobiliyatini beradi;

- ikkinchisi o'quv natijalariga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

O'qituvchi uchun, ayniqsa, o'quvchining qobiliyati sifatida qarama-qarshi kompetensiyani shakllantirish qobiliyati juda muhimdir.

Konfliktologik vakolatlarini oshirish maqsadida o'qituvchilar bilan mashg'ulotlar olib borishda, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash, pedagogik nizolarni hal etish sohasida qayta tayyorlash va malakasini oshirish ishtirokchilar ziddiyatli vaziyatlarni o'z-o'zini tahlil qilish, ularni loyihalashtirish va tayyorlashda ijobiy tajribaga ega bo'lgan sharoitda yuzaga kelishi mumkinligini hisobga olish kerak.

Aynan shu uchun o'quv qo'llanma yozilgan bo'lib, uning maqsadi talabalarga o'quv jarayonini tushunishga yordam berishdir.

✓ O'quv jarayoni qatnashchilari tomonidan nizolarni tahlil qilish ko'nikmalarini tizimlashtirish;

✓ Turli xarakterli ishtirokchilarning samarali konfliktli xatti-harakatlarini tashkil etish ko'nikmalari;

✓ To'qnashuv genlarini simptomlarga aylantirish qobiliyatlari;

✓ Ziddiyatli shaxsiy odatlar va ziddiyatli xatti-harakatlar strategiyasini tahlil qilish ko'nikmalari;

✓ Faol tinglash qobiliyati va boshqalar shular jumlasidandir.

Zamonaviy maktabda pedagogik jarayon ishtirokchilarining o'zaro ta'siri muammosi tobora keskinlashib bormoqda. Bugungi kunda o'qituvchi ta'lim sohasidagi ziddiyatli vaziyatlarni oldini olishga va hal qilishga qodir vakolatlariga ega bo'lishi kerak.

O'qituvchi o'z ishida shaxsning individual psixologik, yosh xususiyatlarini hisobga olishi, ta'lim oluvchining rivojlanishidagi ijtimoiy vaziyat, bolaning ijtimoiy muhiti (oila, darsdan tashqari ishlar, qiziqishlar) haqida tasavvurga ega bo'lish kerak.

Ilmiy ishlarning tahlili shuni ko'rsatdiki, pedagogik konfliktologiyada nizoning turlarini F. Alan, S. E. Aksenenko, A. Ya. Antsupov, Yu. V. Gippenreiter, A. I. Dontsov, B. P. tomonidan o'rganilgan bo'lsa ham, pedagogik nazariyada nizolarning aniq ta'rifi yo'q. Y. L. Kolominskiy, D. M. Mallaev, L. A. Petrovskaya, T. A. Repina, A. A. Royak, M. M. Ribakova, A. I. Shipilov va boshqa ko'plab olimlar tomonidan maktabdagi konfliktlarni amalda boshqarish, ularni oldini olishning optimal usullarini topish va salbiy echimini topmaslik o'quv jarayonini tashkil etishga ta'sir qilishini aniqlaganlar.

Bugungi kunda o'qituvchilar va o'quv jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasida ziddiyatli kompetentsiyalarni shakllantirish tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Jamoada (maktabda, sinfda, guruhda) yaratilgan qulay psixologik muhit, ta'lim muhitida mavjud

bo'lgan ziddiyatli omillar ta'sirining pasayishi, individual maslahat usullaridan foydalanish, nizolardagi ishtirokchilarning shaxsiy tarkibiy qismi har bir o'quvchining shaxsini uyg'un rivojlanishiga hissa qo'shadi.

O'quv qo'llanmada "ziddiyatlar", pedagogik konfliktologiyaning fanlararo bog'liqligi, pedagogik konfliktlarning xususiyatlari, ularning sabablari, to'qnashuv tomonlariga bog'liq kursning o'ziga xos xususiyatlari muhokama qilinadi: "o'qituvchi - talaba", "talaba - talaba", "talaba - ota-ona", "o'qituvchi - o'qituvchi", "ota-ona - o'qituvchi", "o'qituvchi - ma'muriyat" va amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlar, pedagogik ziddiyatlarning oldini olish va hal qilishda ishlatiladigan psixotexnologiyalar tahlili, turli xil testlar va mustaqil ishlar mazmuni berilgan.

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlariga mos ravishda, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishga hissa qo'shish qo'llanmaning bosh maqsadidir.

I-MODUL. PEDAGOGIK KONFLIKTOLOGIYA FANINING NAZARIY ASOSLARI

1-MAVZU. PEDAGOGIK KONFLIKTOLOGIYANING MOHIYATI, OBYEKTI, PREDMETI, MAQSADI, VAZIFALARI VA FAN SIFATIDA PAYDO BO'LISHI

Maqsad: Konfliktologiyaning taraqqiy etayotgan fan sohalaridan biri ekanligi va pedagogik konfliktologiya haqida ta'lim berish.

Vazifalar:

Konfliktologiyaning asosiy vazifasi, shaxslararo konfliktning to'zilishi, nizolarni tasniflash, shaxslararo ziddiyat funksiyalari, qarama-qarshiliklar dinamikasi, konfliktogen haqida tushunchalar berish.

Pedagogik konfliktologiyaning mohiyati, obyekt, predmeti, maqsadi, vazifalari va fan sifatida paydo bo'lishi haqida ta'lim berish.

Tayanch tushunchalar: konflikt, nizo holati, nizo to'zilishi, vazifalari, nizolar dinamikasi, ziddiyatlar, qarama-qarshiliklar, konfliktogen, pedagogik konfliktologiya.

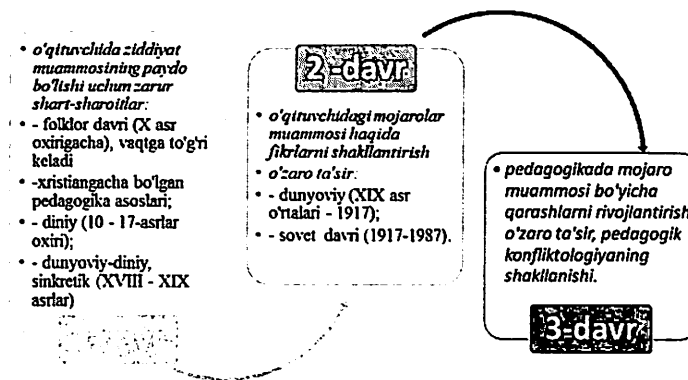
"Pedagogik konfliktologiya" pedagogika ixtisosligi fanlari tarkibiga kirib, ham pedagogik, ham psixologik innovatsion tipda idrok qilish va o'quv muhitining potensial konfliktogenligini o'rganish bilan o'quvchilarning eng muhim ichki resurslarini yaxlit rivojlanishiga yordam beradi.

Pedagogik konfliktologiya asosiy tushunchalarni ishlab chiqadi va konfliktlarni tahlil qilish va hal qilish, o'quv jarayonida yuzaga keladigan vaziyatlarni hal qilishda "raqiblar", "subyektlar", "nizo tomonlari" tushunchalari kabi sinonimlar, pedagogik konfliktologiyada eng maqbo'l bo'lishi kerak bo'lgan "konflikt subyektlari" tushunchasini ko'rib chiqib, jamiyatdagi shaxslarni yoki bir guruh odamlarni, konfliktida bevosita qatnashgan va ishtirok yetgan shaxslarni, konfliktning barcha bosqichlarini o'rganadi va tahlil etadi.

Pedagogik nizolarning funksiyalari, sabablari va tipologiyasi bilan yoritilgan A. Ya. Antsupova, S.V.Banykina, O.S.Grebenyuk, A.I. Dontsova, V.I. Zhuravleva, L.A.Petrovskaya, T.A.Polozova, V.N.Samsonova va boshqalar pedagogik konfliktologiya, uning nazariyasi, asosi, paydo bo'lishi, obyekt, ta'limning murakkab

va ziddiyatli muhitida konfliktlarning tug'ilishi haqida fikr yuritganlar.

Pedagogika fani tarixidagi eng qiyin muammolardan biri bu *davriylashtirish muammosi*. Pedagogik konfliktologiya jamiyat, davlat, sotsiologiya, antropologik rivojlanish tarixi, falsafa, barcha gumanitar fanlarning avlodi bilan chambarchas bog'liq. T.V.Vrachinskaya (2011) quyidagi tarixiy bosqichlarni aniqladi. Rus pedagogik konfliktologiyasining rivojlanishini shartli ravishda quyidagi bosqichlarga ajratgan:

Pedagogik konfliktologiya – nazariy va amaliy asosiy maqsadi pedagogik konfliktlarning tabiati, turlari va sabablari, ularni bartaraf etishning amaliy usullarini ishlab chiqish hamda tartibga solishni o'rganadi (Banykina S.V., 1999).

Pedagogik ziddiyat – bu shaxsiy yoki individual rivojlanishning mavjud darajasi va o'quv jarayonining real holatlarining nomutanosibligi natijasida yuzaga kelgan obyektiv qarama-qarshilik, bu uning ishtirokchilari uchun noyob ta'lim potentsiali bo'lib, uni yechishda o'qituvchi va o'quvchini yuqori darajadagi bilim darajasi talab etiladi. (Grebenyuk O.S., 1996).

O'qituvchi o'quvchilar bilan o'zaro aloqada bo'lib, o'qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan va yaratadigan holatlarni u o'quv faoliyatini tashkil etish uchun pedagogik maqsadlarda qo'llaydi. O'zaro faoliyatning qat'iy va ilmiy asoslangan tuzilishida o'quv jarayonining ishtirokchilari bunday holatlarda ko'pincha ular, pedagogik konfliktga duch kelishadi. Potensial ziddiyatli pedagogik vaziyatlar o'quv faoliyati, o'quvchi va o'qituvchi xatti-harakatlar bilan tegishli vazii-

yatlar, turli o'quv va pedagogik faoliyat holatlari, o'quv faoliyati jarayonida va muayyan vazifalarni bajarish yoki bajarishni rad etish bilan bog'liq bo'lgan holatlarda yuzaga keladi.

Ta'lim jarayoni ishtirokchilarining xulq-atvor holatlari, qoida tariqasida, qoidabo'zarliklar bilan bog'liq xulq-atvor va bu holatlarda ziddiyatli holatlarning yuzaga kelishi, o'qituvchi o'quvchining g'ayrati to'g'risida noto'g'ri xulosa chiqarishi, o'zaro bir-birlarining noto'g'ri tushunish, anglashilmovchiliklar, o'zaro ishonchsizlik holatlarida, munosabatlar bilan bog'liq vaziyatlarda, qiziqish paydo bo'lganda yuzaga keladi.

O'quvchilar va o'qituvchilar, o'qituvchilar va davlat muassasalari ma'muriyati, pedagogik vaziyat uning ishtirokchilari orasida bir-biriga dushmanlik tug'ilsa, bu holda ziddiyatli vaziyat va nizolar yuzaga keladi.

Nizolarning o'ziga xos sabablari quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Professor-o'qituvchilar mehnatini tashkil etish bilan bog'liq nizolar.
2. Yetakchilik uslubidan kelib chiqadigan nizolar.
3. O'qituvchini noxolis baholash tufayli kelib chiqadigan ziddiyatlar
4. O'quvchilarning bilimlari, ularning xatti-harakatlarini noto'g'ri baholash kabilar.

Pedagogik ziddiyat quyidagilar bilan belgilanadi.

- 1) oqimning ko'lami (o'quv jarayoni);
- 2) fanlarning xususiyatlari (o'qituvchilar va o'quvchilar, o'qituvchilar va o'quvchilar);
- 3) ziddiyatning kelib chiqishiga hissiy asos.

R.X.Shakurov va B.S.Alishovlar fikriga ko'ra, ikkita asosiy fikrni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Ziddiyatga ta'sir qiluvchi (yoki mos kelmaydigan) omillarning yangi guruhlari professor-o'qituvchilar tarkibidagi ko'prik). Bo'lar obyektiv xususiyatlar jamoaviy faoliyatni tashkil etish usullari va psixologik professor-o'qituvchilar a'zolarining mantiqiy, funrtsional xususiyatlari va axloqiy aloqa.

2. Konfliktlarni boshqarish uchun xodimlar va professorlar bilan keng qamrovli ishlarni amalga oshirish kerak bo'ladi. Ta'lim muassasasi o'qituvchilar tarkibi ishga qabul qilish bosqichida, tomonlar

arizalarini o'rganib chiqishda, turli savolnomalar o'tkazishda ob'ektni to'g'ri baholanishi maqsadga muvofiq.

Pedagogik konfliktlar ziddiyatlarni, to'qnashuv, qarama-qarshilik mojarolarni pedagoglar va o'quvchilar o'rtasida yuzaga kelmasligi uchun o'qituvchi ziddiyatlarini olidini ola bilishi lozimdir. Zamonaviy tarzda biz konfliktlarni boshqarishimiz ziddiyatlarni munosabatlarini to'g'ri yechimini topishimiz kerak. O'zbekistonning kelajagi bo'lgan sog'lom avlodni tarbiyalash nozik, nihoyatda katta diqqat e'tiborni talab qiladigan, ichki ziddiyatli jarayondir. Shunday ekan o'qituvchi, o'quvchi va o'quvchining shakllanish jarayonini diqqatli va sinchkovlik bilan ko'zatish lozim. U barqaror pedagogik jarayonni, pedagogik bilim va mahorat egasi bo'lishi kerak. Jamiyatimiz keng qamrovchi bo'lib u yerda turli xil xarakterdagi shaxslarni uchratishimiz mumkin. Shaxslararo konfliktlar albatta faoliyat turlarida namoyon bo'ladi.

Masalan guruh misolida ko'ramiz. Tasavvur qiling bir guruhda iqtidorli talantli shaxslarimiz bor. Ular har bir mavzuni yaxshi o'zlashtirib mustaqil fikrlarini bildira oladilar, fikr doiralari keng bo'lganligi sababli u shaxslar o'rtasida to'qnashuv, majoro kelishmovchilik, konfliktlar yuzaga keladi. Har bir guruh a'zosi o'z fikrini to'g'riligini isbotlay oladilar bunday holatlarda konfliktni boshqarish o'qituvchi tomonidan bartaraf etiladi. Har bir sohada shaxslar o'rtasida konfliktlarni ko'rishimiz mumkin. Shaxslar o'z ustidan ishlasa, fikrini isbotlay oladimi, ular konfliktlarni yechimini ham topadilar.

Pedagogik konfliktologiya - pedagogika fanning amaliyotga yo'naltirilgan yo'nalishi bo'lib, uning maqsadi pedagogik nizolarning tabiati va sabablarini o'rganish, ularni tartibga solish va hal qilish usullarini ishlab chiqishdir.

Pedagogik jarayon ishtirokchilarining o'zaro ta'siri muammosi tobora keskinlashib bormoqda. Bugungi kunda o'qituvchi ta'lim sohasidagi ziddiyatli vaziyatlarni oldini olish va hal qilishga imkon beradigan malakalarga ega bo'lishi kerak.

Pedagogik konfliktlar psixologiyasiga qiziqish quyidagi sabablarga ko'ra yuzaga keladi.

- ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlar, ya'ni ko'pchilik aholining turmush darajasi pasayishi;
- ijtimoiy sohadagi qattiq raqobat (biznes, ishlab chiqarish aloqalari);